

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

УДК 821.161.2

Олеся МІНЕНКО

РЕЦЕПЦІЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СОНЕТУ 143 ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА УКРАЇНСЬКИМ ПИСЬМЕННИКОМ ІВАНОМ ФРАНКОМ

У статті здійснено аналіз рецепції сонету 143 В. Шекспіра українським автором І. Франком та простежено закономірності трансформації властивої англійському письменнику образної системи при перекладі цього сонету українським перекладачем. Було досліджено основні вектори рецепції сонету Шекспіра І. Франком та окреслено проблему пошуку основних інтерпретаційних домінант його художнього перекладу. Аналіз перекладу показує, що для українського автора характерний асоціативний підхід, коли він наводить безліч асоціацій, що сприяє інтеграції змістових структур твору.

Засади перекладу, над якими працював І. Франко, зокрема при перекладі сонету 143, визначаються ідейно-естетичними настановами перекладача, що тісно пов'язані з його світоглядом. Через вживання фразеологізмів та метафор автор посилює емоційно-експресивне забарвлення висловлювання, прагматичного ефекту, а також увиразнення, уточнення контексту. Художній переклад сонету Шекспіра був зорієнтований на національну художню традицію і був пов'язаний з імагологічними змінами в результаті його сприйняття українським читачем.

Рецепція англійського класика полягала в тому, що це було однією з можливостей оживлення цієї класики в нову культурно-історичну епоху, коли важило не стільки прагнення цілком іти непорушно дотримуватися попереднього канону в рецепції певного твору, скільки облаштування традиційних образів під нову психологію людини, щоб твір міг стати актуальним і в новій рецепції.

Ключові слова: переклад, рецепція, інтерпретація, література, твір, мова, лексика, трансформація, текст, оригінал.

Постановка проблеми. Особлива сторінка української шекспірівської сонетіани пов'язана з Іваном Франком. Саме він започаткував видання шекспірових сонетів українською мовою. І. Франко завжди був одним з найбільших поціновувачів творчості Шекспіра. Він надзвичайно уважно та ретельно досліджував українські та іноземні переклади великого англійця та не втомлювався писати як похвальні, так і критичні відгуки про них. Не дивно, що саме його рецепція Шекспіра і його переклади є непересічними та визнаними.

Протягом усього свого творчого шляху Франко неодноразово повертався до питання про необхідність видання творів Шекспіра українською мовою. Починаючи з 1882 року він переклав 12 сонетів, а саме: 14, 28, 29, 30, 31, 66, 76, 96, 130, 131, 143, що ж до дванадцятого сонету, то назву його не встановлено, оскільки він не відповідає оригіналу жодному із сонетів В. Шекспіра.

Аналіз останніх досліджень. Н. Ануфрієва у статті «Сонети Вільяма Шекспіра у перекладах Івана Франка» пише, що переклад сонетів українською мовою виконував не лише інформаційну функцію, але й функцію націєтворчу, оскільки він допомагав утверджувати ідею можливості прямих культурних зв'язків між українцями та іноземцями, а відтак й ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами [1, с. 42]. Водночас М. Зеров акцентував увагу саме на формотворчій функції перекладу сонетів Шекспіра для української мови, і цим він прагнув показати вплив перекладної літератури на розвиток мови. Передусім науковець наголошував на правильному розумінні світогляду оригінального автора при перекладі, а це зумовлено такими причинами:

- правильне розуміння оригіналу є необхідною передумовою вірного перекладу твору, що відіграє важливу роль для розуміння соціального аспекту;
- поверхове розуміння світогляду оригінального автора може спричинити неправильний підбір творів для перекладу, а звідси і неправильне тлумачення поглядів автора цільовим читачем;

- сприйняття поезії цільовим читачем часто залежить від правильного розміщення творів у збірці перекладів, оскільки відбувається еволюція думки, образу чи світогляду з вірша у вірш, тому важливою є цілісність їх подання, чи принаймні їх правильний розподіл, що теж цілковито залежить від правильного розуміння перекладачем позиції автора оригіналу [4, с. 462].

Метою статті є дослідити рецепцію сонету 143 В. Шекспіра та простежити закономірності трансформації властивої Шекспіру образної системи у перекладі І. Франка.

Виклад основного матеріалу. Кожен перекладач створює «свій» переклад сонетів Шекспіра, який може суперечити наміру емпіричного автора, загальноприйнятій концепції твору тощо, але завжди впливає з такого наміру автора, що його аж ніяк не вичерпує одне тлумачення.

Перекладаючи сонети Шекспіра, І. Франко дотримувався тих вимог до перекладів, які склав самостійно. М. Шаповалова у монографії «Шекспір в українській літературі» уклала ці правила в таку систему:

- 1) відтворення оригіналу в усій повноті його змісту;
- 2) глибоке ознайомлення з творчістю Шекспіра, що дозволяє досить точно передати його думку;
- 3) досконале володіння двома мовами: мовою оригіналу та рідною мовою;
- 4) прагнення до цілковитої ясності у передачі змісту;
- 5) точне збереження форми;
- 6) прагнення до відтворення всіх тонкощів шекспірівського стилю [14, с. 116].

Однак щодо останнього пункту, то І. Франко застерігав проти тих випадків, коли в жертву формі приноситься вірність і повнота в перекладі змісту, оскільки деколи буває неможливим, перекладаючи англійські твори українською мовою, увібрати «один вірш» Шекспіра в «один свій» [11, с. 379]. В українській мові синтаксичні та морфологічні аспекти рівноцінні, а в англійській, що характерно для аналітичної мови, відносини між словами виражаються, в основному, порядком слів, тобто синтаксичними засобами, оскільки морфологічний початок грає підлеглу роль і через це часто зумовлює труднощі при перекладі. Складнощі перекладів сонетів також пов'язані з тим, щоб донести до реципієнта свій переклад оригіналу та якомога досконаліше передати художній світ автора.

Вибір сонетів для перекладу був обумовлений душевними настроями І. Франка, пояснення яким можна знайти, простеживши обставини і події його життя [1, с. 47]. Так, вибір сонету 143 можна пояснити тим, що мати українського письменника померла, коли Франку було 12 років. Саме в цьому сонеті перекладач вбачав образ люблячої матері, якої йому не вистачало протягом життя.

О. Тетеріна у статті «Переклад у концепції національної літератури Івана Франка» вказує на масштабність перекладацької діяльності І. Франка в умовах тодішньої історико-політичної ситуації і переконує в тому, що український мислитель, культурний діяч, письменник розглядає переклад як засіб утвердження та збагачення духовно-інтелектуального потенціалу культури свого народу [8, с. 20]. Прибічники таких ідей прагнули змалювати життя в усіх його проявах: злети й падіння людської душі, родинні стосунки, моральні проблеми тощо [6, с. 217].

Переклади І. Франка, як зазначає Р. Зорівчак, зроблені передусім з просвітницьких спонукань, мають не лише історико-літературне значення. Вони зберігають пізнавальну й художньо-естетичну вартість і до сьогодні. [5, с. 123]. На думку дослідниці, характерною рисою перекладів І. Франка є мислення художніми цілісностями, логічність і ясність думки. Вона пише, що перекладач мав бездоганний смак, ерудицію, органічне знання рідної мови.

Образна система Шекспіра спирається на живу реальність. Метафори, порівняння в сонетах передають реальні взаємини між людьми в суспільстві і дійсні явища природи. Таким чином, розповідь про почуття поета пов'язується і зі світом природи, і з життям суспільства [12, с. 214]. І в цьому полягала одна з нагальних проблем художнього перекладу шекспірових сонетів у Франка.

Так, у сонеті 143 образ коханої пов'язаний із побутовою картиною світу, переданий художніми порівняннями:

Lo, as a careful housewife runs to catch
One of her feathered creatures broke away,
Sets down her babe and makes all swift dispatch
In pursuit of the thing she would have stay,
Whilst her neglected child holds her in chase,
Cries to catch her whose busy care is bent
To follow that which flies before her face... [15, c. 171].

Звернімося до перекладу цього уривка Франком:

Як господиня дбала без упину
Слідить курчатко, що втекло від хати,
Свою на землю посадить дитину,
Сама ж курчатка побіжить шукати;

А тим часом дитя кричить і плаче
І все за нею кличе: «Мамо, мамо!» –
Вона ж нічого не вчува, не баче,
Поки курчатка не знайде ... [9, с. 344].

Слід звернути увагу на те, що І. Франко такі англійські слова, як «feathered creatures», «babe», які дослівно перекладаються як «пернаті істоти», «дитя», перекладає одним словом «курчатко», що підкреслено не відповідає оригіналу. За словами І. Франка, справжній поет веде увагу читача від звичайних до незвичайних асоціацій [10, с. 68]. Тобто господиню він співвідніс із словом «квочка», оскільки саме курчата є її дітьми. Образ матері в українському фольклорі часто асоціюється саме із квочкою, такою ж турботливою, яка не дасть скривдити своїх діточок, про що свідчить низка афоризмів («носитися з дітьми як квочка»). Також «квочка» є героїнею українських народних пісень, у яких вона постає в образі невтомної та люблячої матері:

Біла квочка-чубарочка
По двору ходила,
За собою малесеньких
Курчаток водила.
Ой, ви, мої дрібні діти,
Та не розбігайтесь,
А як буде близько яструб,
До мене ховайтесь... [2, с. 18].

Таким чином, народжується цілий асоціативний ряд, пов'язаний з рецепцією оригіналу. Письменник відчув особливість сонету, в якому найвиразніше виявлена характерна властивість Шекспіра – лірика – брати свої образи й порівняння з фольклору [13, с. 119]. Через застосування засобів фольклору при перекладі автор передає почуття втрати. У Франка складається особливий тип естетичної свідомості людини, яка за спостереженнями М. Гнатюка, є результатом взаємодії асоціацій і відтворюваних відчуттів, відповідно до цього вона має емоційний та раціональний ступені. Науковець виділяє такі функції головного мозку, які передають внутрішній стан людини, які необхідно враховувати при перекладі:

- 1) пам'ять – здатність перераховувати і репродукувати давні враження та зміни в організмі;
- 2) свідомість – можливість відчувати враження;

- 3) чуття – здатність реагувати на зовнішні або внутрішні імпульси;
 4) фантазія – можливість комбінування і перетворення образів, які постачає пам'ять [3, с. 71].

Важливий асоціативно-символічний ряд розгорнено в українському перекладі сонету 143 через образ «квочки». У І. Франка за ним стоїть символіка ніжного, доброго, що асоціюється з образом матері. Порушуючи проблему асоціацій при художньому варіанті, український письменник звертає увагу на два закони: закон подібності і закон звички [3, с. 106]. І. Франко вважає, що будь-яка ідея може викликати за собою іншу, схожу до неї, або таку, з якою народ звик пов'язувати подібну іншу подію відповідно до часової періодичності [10, с. 65]. Окрім цих двох законів перекладач розкрив роль фантазії при перекладі художніх творів. Фантазія має велике значення для плідної перекладацької діяльності автора. Без фантазії та асоціацій його праця може перетворитися на акумулювання чужих і своїх думок [10, с. 71]. Особливо далі, у сонеті 143, автор вдається до значної кількості порівнянь та асоціацій, але зовні здається, що в багатьох моментах переклад І. Франка не збігається з оригіналом твору. У Шекспіра:

So runn'st thou after that which flies from thee,
 Whilst I, thy babe, chase thee a far behind;
 But if thou catch thy hope, turn back to me,
 And play the mother's part, kiss me, be kind:
 So will I pray that thou mayst have thy Will,
 If thou turn back, and my loud crying still [15, с. 178].

Порівняймо цей уривок сонету із перекладом:

Й ти того, що втіка від тебе, прагнеш,
 А я, дитя, зову тебе з сльозами:
 «Вернись до мене, як мету свою осягнеш!

І поцілуй, і будь мені замісто мами!
 І втихне плач мій, сліз джерело висхне,
 Як мати к серцю дитятко притисне» [9, с. 344].

Так, у першому рядку цього уривку перекладач змінює семантичне значення слова, перекладаючи англійське дієслово «fly», що означає «літати», словом «тікати». Другий рядок помітно не відповідає першотвору, оскільки «whilst I, thy babe, chase thee a far behind» має зовсім інше значення, дослівно це – «поки я твоя дитина, слідую за тобою далеко позаду», у перекладі ж І. Франка це передано словами: «зову тебе з сльозами». Під «полюванням» письменник мав на увазі пошук, тобто поклик душі, який він передає словом «звати». А «сльози» у його перекладі означають нестерпне бажання, щирість. А оскільки цей сонет був присвячений коханій Шекспіра, то саме тут Франко передав почуття закоханості, таке чисте та безкорисливе, подібно любові матері до дитини. Далі письменник співставляє англійське слово «hope», що дослівно перекладається як «надія» або «сподівання», зі словом «meta». Саме тут автор акцентує свою увагу на відстані, у цьому випадку між двома особами. Тобто під словом «meta» перекладач мав на увазі майбутнє, якого необхідно досягти. Наступний рядок «And play the mother's part, kiss me, be kind», автор передає словами «І поцілуй, і будь мені замісто мами!». Тут письменник уникає англійського слова «kind» при перекладі, що означає «добрий», але це зрозуміло, оскільки слово «мама» уже несе за собою значення доброти, ніжності тощо. У кінці сонету перекладач передає англійський вираз «loud crying», який дослівно перекладається як «гучний плач», образним порівнянням «джерело сліз». Слово «джерело» в рецепції І. Франка означає величезну кількість – масив, де автор підкреслює слово «loud», що надає

цьому перекладі більшої експресивності. Звернімо увагу на слово «висхне», з контексту можна здогадатися, що воно означає «висихати», а це свідчить про те, що автор вдається до творення власних слів, які на той час не були зафіксовані у жодному словнику [7, с. 56]. Авторські новотвори детерміновані, з одного боку, попереднім уживанням мотиваційного слова, а з іншого – контекстуальними зв'язками з іншими елементами поетичної системи, пов'язаних із звуковою близькістю мотиваційного слова до інших слів.

Висновки. Вивчення новотворів поглиблює розуміння природи мови, показує її лексичний шар як динамічну систему, переконує, що переклад сонетів І. Франком виявляється не тільки у мовних засобах віршових форм, а й у пошуках нових образів, основне призначення яких – у художній формі відтворити особливості навколишнього світу й побудити у читача образне мислення.

Список використаної літератури

1. Ануфрієва Н.М. Сонети Вільяма Шекспіра у перекладах Івана Франка [Текст] / Н.М. Ануфрієва // Мандрівець : Освітнянський журнал. Видання Національного університету «Києво-Могилянська академія». – 2007. – № 4. – С. 42 – 47.
2. Верховинець В.М. Весняночка / В.М. Верховинець. – К.: Музична Україна, 1979. – 339 с.
3. Гнатюк М.І. Іван Франко і проблеми теорії літератури: навч посіб./ М.І.Гнатюк. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 240 с.
4. Зеров М.К. Твори в двох томах/ М. Зеров; упоряд.: Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. – Київ: Дніпро, 1990. – Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці. – С. 457 – 491.
5. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1989. – 256 с.
6. Іванишин В.П. Нариси з теорії літератури / В.П. Іванишин. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 256 с.
7. Словарь української мови / Упор. з дод. власн. Матеріалу Борис Грінченко. – Надрук. з вид. 1907 – 1909рр. фотомех. способом. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958-1959. – Т. 1. – 241 с.
8. Тетеріна О.Б. Переклад у концепції національної літератури Івана Франка / О.Б.Тетеріна // Слово і Час. – 2007. – №12. – С. 17– 25.
9. Франко І.Я. Зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко // Поетичні переклади та переспіви. – К.: Наукова думка, 1977. – Т.12. – 723 с.
10. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості // І.Я. Франко // Зібрання творів у 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 31. – С. 45-119.
11. Франко І. Твори : в 20 т. / І. Франко. – К. : Художня література, 1955. – Т. 18. Літературно-критичні статті. – 560 с.
12. Чижевський Д.І. Історія української літератури / Д.І. Чижевський. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 568 с.
13. Шаповалова М.С. Історія зарубіжної літератури / М.С. Шаповалова, Г.Л. Рубанова, В.А.Моторний. – Львів: Світ, 1993. – 312 с.
14. Шаповалова М.С. Шекспір в українській літературі / М.С. Шаповалова. – Львів: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1976. – 211 с.
15. Shakespeare W. Sonnets / ed. with an introd. a crit. comment. by B. H. Smith. – New York : New York University Press, 1969. – 290 p.

Одержано редакцією 27.01.2015 р.

Прийнято до публікації 03.02.2015 р.

Анотація. Миненко А.В. Рецензия и интерпретация сонета 143 У. Шекспира украинским писателем И. Франком.

В статье осуществлен анализ рецензии сонета 143 В. Шекспира украинским автором И. Франко и прослежены закономерности трансформации свойственной английскому писателю образной системы при переводе этого сонета украинским переводчиком. Были исследованы основные векторы рецензии сонета Шекспира И. Франком и очерчена проблема поиска основных интерпретационных доминант художественного перевода. Анализ перевода показывает, что для украинского автора характерен ассоциативный подход, когда он приводит множество ассоциаций, что способствует интеграции содержательных структур произведения.

Основы перевода, над которыми работал И. Франко, в частности при переводе сонета 143, определяются идейно-эстетическими установками переводчика, тесно связанные с его мировоззрением. Из-за употребления фразеологизмов и метафор автор усиливает эмоционально-экспрессивную окраску высказывания, прагматического эффекта, а также выразительности,

уточнения контекста. Художественный перевод сонета Шекспира был ориентирован на национальную художественную традицию и был связан с имагологическими изменениями в результате его восприятия украинским читателем.

Рецепция английского классика заключалась в том, что это было одной из возможностей оживления этой классики в новую культурно-историческую эпоху, когда весило не столько стремление полностью и незыблемо соблюдать предыдущего канона в рецепции определенного произведения, сколько обустройства традиционных образов под новую психологию человека, чтобы произведение могло стать актуальным и в новой рецепции.

Ключевые слова: перевод, рецепция, интерпретация, литература, произведение, язык, лексика, трансформация, текст, оригинал.

Summary. Minenko O.V. Reception and interpretation of sonnet 143 by W. Shakespeare by the Ukrainian writer I. Franko. In the article the analysis of reception of sonnet 143 by William Shakespeare by the Ukrainian author of Ivan Franko was done and the patterns of transformation inherent to English writer image system in the translation of this sonnet by the Ukrainian translator were traced. The main vectors of reception of Shakespeare's sonnets by I. Franko were investigated and the problem of finding of basic interpretental dominant of its literary translation was outlined. The analysis of translation shows that for the Ukrainian author the associative approach is typical when he cites many associations to promote integration of the semantic structure of the work.

The principles of interpretation on which Franko worked, including the translation of Sonnet 143, determined by ideological and aesthetic guidelines of translator that is closely associated with his worldview. Through the using of phraseology and metaphors the author enhances the emotional and expressive color expression, pragmatic effect, expressiveness and clarifying context. Literary translation of Shakespeare's sonnets addresses the national artistic tradition and was associated with imagological changes as a result of his reception by the Ukrainian reader.

The reception of the English classics was that it was one of the possibilities of reviving classics in a new cultural and historical era when weighed not only desire fully and firmly adhere to the previous canon in the reception of certain works as traditional arrangement of images for the new human psychology, the work could be relevant in the new reception.

Key words: translation, reception, interpretation, literature, composition, language, lexis, transformation, text, original.